Patrimoniu cultural digital. Formare și standardizare

Silviu BORȘ

Universitatea „Lucian Blaga" din Sibiu, Facultatea de Litrere și Arte
Lucian Blaga University of Sibiu, Faculty of Letters and Arts
E-mail: silviu.bors@ulbsibiu.ro

Digital Cultural Heritage. Formation and Standardisation

Abstract: The paper briefly presents the evolution of terminology related to heritage (natural, cultural, and digital), reviewing the key moments which led to their institutionalization at the global level, as well as to the practices of valorization of heritage and patrimony elements, focusing especially on the appearance of their third type, the digital cultural heritage.
Keywords: heritage, cultural heritage, digital cultural heritage, digital cultural heritage standardization and terminology.

Citation suggestion: Borș, Silviu "Patrimoniu cultural digital. Formare și standardizare *Transilvania*, no. 9 (2022): 21-24
https://doi.org/10.51391/trva.2022.09.03.

Întâlnim tot mai frecvent termenul *patrimoniu*, însoțit de determinantele *cultural* sau *digital*, cu șanse dintre cele mai mari să le folosim mai departe în rutina cotidiană care ne definește. Conștient sau nu, fiecare dintre noi creează arhive de documente în format electronic, mai mult sau mai puțin structurate, care se constituie în componente ale unui patrimoniu digital personal. Într-o măsură mai mare sau mai mică, folosim diverși algoritmi și instrumente digitale în munca de zi cu zi, contribuind la crearea de elemente de patrimoniu cultural digital, sau măcar învățăm să fim buni utilizatori ai acestuia. Pentru a cartografia fenomenul, literatura de specialitate a elaborat o serie întreagă de definiri ale acestui tip de patrimoniu. Conform uneia dintre acestea, patrimoniul cultural digital înseamnă toate produsele vieții contemporane și, mai important, felul în care societatea se mobilizează pentru crearea acestui patrimoniu, a culturii digitale, a dezvoltării tehnologice, a economiilor cunoașterii; această formă nouă de patrimoniu cultural include capitalismul digital, datele economice, infrastructurile informatice mondiale, inteligența artificială și sisteme automate, toate acestea împreună producându-și propriul patrimoniu[1]. Dacă la început formele de patrimoniu recunoscute și global acceptate erau cel natural și cel cultural, așadar strict legate de componenta materială, în cele ce urmează scoatem în evidență principalele aspecte care duc la adoptarea patrimoniului cultural digital.

În sensul său larg, patrimoniul reprezintă un obiect sau un fenomen de semnificație istorică, științifică, politică, religioasă sau culturală care prezintă importanță pentru grupuri de oameni, comunități, țări, instituții, organizații sau indivizi[2]. Semnificația lui, adesea considerată majoră la nivel mondial, conștientizată de indivizi și/sau organisme create în acest scop, induce în multe situații nevoia măsurilor de salvare, protejare, conservare și valorificare a elementelor lui componente. În consecință, fiecare țară a adoptat și își actualizează permanent sistemul legislativ referitor la patrimoniu pentru a se putea interveni, teoretic, prin orice mijloc posibil în sensul protejării și valorificării acestuia. După scurta definire întâlnită în studiul citat se poate deduce cu ușurință faptul că patrimoniul diferă de la un loc la altul, de la o cultură la alta sau de la o țară la alta și este întâlnit în multe forme sau categorii, de la manuscrise istorice la cărți, forme fizice, situri naturale, tradiții, culturi, forme de artă[3]. Exemplificând sumar cu câteva forme de patrimoniu, autorii realizează o clasificare care pare suficient de cuprinzătoare. Avem astfel: **patrimoniu tangibil** sau **intangibil**[4], adică manuscrise, situri naturale, opere de artă, biblioteci, arhive, muzee, sau manifestări culturale, precum dansuri, obiceiuri,

limbaj; **patrimoniu cultural** și **patrimoniu natural** - cel din urmă există fără implicare umană (munți, ape, vegetație), pe când cel cultural este dependent de formele vieții umane (monumente, manuscrise, opere de artă, cărți); **patrimoniu mobil** și **patrimoniu imobil**; există, apoi, o clasificare a patrimoniului în funcție de **domenii** (artă, științe, politică, afaceri, forme de guvernare, religie, lingvistică, securitate, sport, cultură), precum și o stratificare a lui pe diferite niveluri: **global**, **național**, **regional**, **local**, **instituțional**, **personal**[5]. Toate țările, comunitățile și organizațiile dispun de forme de patrimoniu unice pentru ele. Dimensiunile acestora diferă de la unele minore, localizate fizic, la altele mai mari, care prezintă dimensiuni spectaculare. Este sarcina guvernelor din întreaga lume să facă eforturi pentru conservarea și promovarea formelor proprii de patrimoniu. Pe lângă acestea, au luat naștere organizații internaționale nonguvernamentale care s-au alăturat eforturilor naționale pentru recunoașterea și conservarea diferitelor forme de patrimoniu, la nivel global, precum Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură (UNESCO). Aceasta a identificat, la mijlocul anului 2020, prin World Heritage List, 1121 situri de patrimoniu, dintre care 869 culturale, 213 naturale, 39 mixte, în 167 de țări, cele mai multe fiind în China, Italia, Spania, Germania, Franța, India, Mexic, Marea Britanie, Rusia, Iran, Statele Unite ale Americii[6]. În ultimii doi ani, la acestea s-a mai adăugat un număr de 33 de situri[7].

UNESCO a fost înființată în 1945 sub auspiciile Națiunilor Unite și ale Cartei Națiunilor Unite ca o inițiativă postbelică îndreptată spre reconstrucția fundamentelor intelectuale și morale ale Europei după consecințele devastatoare ale celui de-Al Doilea Război Mondial. După război, UNESCO a fost privită ca o organizație civilizatoare de anvergură mondială care ar putea promova pacea prin cooperare îndreptată către dezvoltarea standardelor universale în educație, știință, comunicare și activități culturale care promovează respectul pentru drepturile omului, justiție, legea și sprijinirea libertăților fundamentale. UNESCO a început cu o agendă utopică, dar aceste aspirații s-au concretizat curând într-o agenție interguvernamentală având drept scop furnizarea de asistență tehnică pentru reconstrucția culturală și conservarea clădirilor, muzeelor, bibliotecilor și artei. La acea vreme, UNESCO a valorificat mișcările postbelice de reconstrucție, recuperare și creare a patrimoniului și și-a împărtășit aspirațiile într-un proiect dedicat formării unei „moșteniri a umanității" pe care să-l circumscrie și a cărui conservare o putea direcționa. Astfel de procese de reglementare au vizat decizii privind deopotrivă recuperarea trecutului, configurarea prezentului și ameliorarea viitorului[8].

În această fază, dominante sunt formele patrimoniului natural și cultural. Dacă în cazul primului intervenția umană nu era considerată încă necesară, sau cel puțin nu constituia o prioritate imediată, patrimoniul cultural implică gestionarea unor situri precum monumente și clădiri, colecții muzeale, arhive, manuscrise și practici care au valoare culturală, istorică, estetică, arheologică, științifică, etnologică sau antropologică pentru grupuri și indivizi. Toate sunt considerate lucruri pe care o societate le moștenește din trecut și pe care intenționează să le păstreze și să le transmită generațiilor viitoare[9].

În ce privește primele forme de constituire a patrimoniului cultural digital, procesul de omogenizare asistată de computer a unui corpus lingvistic apare pentru prima dată în anul 1946 - și a durat aproape patruzeci de ani să fie realizat. Proiectul, numit *Corpus Thomisticum*, inițiat de Roberto Busa, preot iezuit italian, își propunea să prelucreze și să analizeze potențialul infinit al operei lui Thomas D'Aquino. Busa va reuși finalmente să realizeze celebrul *Index Thomisticum*; este prima manifestare a interferenței științelor umaniste cu cele exacte. De altfel, și termenul de *Digital Humanities* apare pentru prima dată în acest an[10].

Extinderea tehnologiilor informatice în procesele desfășurate în instituții precum biblioteci, arhive și muzee se face tot mai simțită, în special în domeniul activităților repetitive precum realizarea înregistrărilor bibliografice, îmbunătățirea relației cu utilizatorii, scrierea structurată, prelucrarea de volume mari de date, sistematizarea acestora în vederea utilizării lor eficiente, cu pierderi apropiate de zero. Fiecare dintre marile structuri documentare amintite își angajează propriile divizii de specialiști care dezvoltă sisteme informatice de prelucrare și gestionare a informațiilor, adesea concurente. Tehnologiile evoluează în pas cu procedeele de procesare a informației, încât se simte tot mai acut nevoia partajării resurselor obținute și a transferului de bune practici - ceea ce presupune intensificarea preocupărilor de a transfera corpusuri mari de texte de pe rafturile bibliotecilor în cod binar și prelucrarea acestora cu metode informatice specifice, precum și punerea lor la dispoziția cercetătorilor. Pe lângă aceasta, practicile tradiționale specifice bibliotecilor, arhivelor, muzeelor și galeriilor de artă cunosc transformări și adaptări din care rezultă așa-numitele date sau obiecte digitale, acestea constituind, la rândul lor, tot atâtea resurse în slujba cercetării.

Structurile documentare, cel mai adesea asociate științelor umaniste, precum bibliotecile, capătă acum o importanță strategică și mai bine evidențiată în societate; dintotdeauna rolul acestor instituții a fost acela de a colecta, prelucra și pune la dispoziția publicului resurse documentare cât mai variate în scopul cercetării. Utilizarea tehnologiilor informatice pentru a prelucra această componentă uriașă a patrimoniului cultural și crearea de noi resurse pentru cercetare constituie o transformare fără precedent[11]. Această nouă practică este supusă, la rândul ei, unor noi reglementări. Apare astfel ideea reconsiderării noțiunilor de patrimoniu: pe lângă cel material (natural și cultural) există și cel digital. La Convenția Patrimoniului Mondial din 1972 este dezbătută ideea că datele digitale ar trebui să fie un nou tip de moștenire culturală, întrucât prin utilizarea tehnicilor digitale în procedeele de conservare din sectorul bibliotecilor și arhivelor apar aceste noi elemente de patrimoniu[12].

Federația Internațională a Asociațiilor de Biblioteci (IFLA) este prima organizație profesională care a atribuit oficial datelor digitale statutul de patrimoniu, motivat de creșterea exponențială a publicațiilor digitale, precum și pentru a stimula identificarea de soluții privind adaptarea la acest nou mediu de existență. În același an, 2000, în cadrul Conferinței Directorilor Bibliotecilor Naționale (CDNL), a fost înființat un Comitet pentru Conservarea Digitală cu scopul de a sensibiliza comunitatea bibliotecilor și, într-un sens mai larg, cu privire la necesitatea urgentă de a proteja moștenirea culturală digitală și pentru a dezvolta o agendă internațională de cercetare în privința longevității digitale. Atribuirea statutului de patrimoniu datelor digitale ca preocupare a întregii societăți în domeniul arhivelor a fost catalizată de Consiliul Internațional pentru Arhive la al XIV-lea Congres Internațional (Sevilla, Spania, septembrie 2000) printr-o rezoluție care a încurajat arhiviștii naționali să instituie programe de conservare digitală care ar putea asigura accesul la conținutul și funcționalitatea înregistrărilor electronice autentice în viitor. Dreptul cetățenilor globali de a accesa astfel de înregistrări a fost unul dintre motoarele din spatele agendei lor. Pe măsură ce impulsul pentru transformarea datelor digitale într-o nouă formă de patrimoniu a crescut, Comitetul pentru conservarea digitală al Conferinței directorilor bibliotecilor naționale (CDNL) a elaborat Rezoluția UNESCO privind conservarea digitală. Acest document CDNL a cerut UNESCO să recunoască datele digitale ca o formă de moștenire documentară care trebuie protejată și introdusă în patrimoniul său stabil, alături de alte tipuri și forme de moștenire universală, în cadrul Programului Memoria lumii.

Chiar dacă inițial se vorbea despre acceptarea drept componentă a patrimoniului digital universal doar a materialelor create din start în mediul digital ("born-digital"), prin ratificarea în *Carta UNESCO* din 2003 a rezoluției CDNL sunt recunoscute ca făcând parte din această nouă categorie și obiectele digitale derivate obținute în urma aplicării tehnicilor de digitizare ("digital surrogates"), în registrul categoriei evidențiindu-se foarte clar cele două componente. Această ratificare nu este o simplă acceptare a acestei noi categorii de patrimoniu, ci presupune traversarea unor procese complexe de standardizare, prezentate și convenite la nivel international, provenite din practicile considerate ca fiind cele mai bune, implicând schematizări narative și materiale practice împrumutate din celelalte tipuri de patrimoniu și impuse ca normative și practici pentru datele digitale[13].

Un prim mod de standardizare pleacă de la observația că fomele însele de comunicare socială, de acumulare a capitalului de orice fel, limbajul și formele de expresie asociate au fost rapid înglobate în date în mediul digital și devenite operabile datorită infrastructurilor digitale, evidențiindu-se, o dată în plus, diferența între datele analoge și cele digitale (fie ele născute digital sau surogate). Altfel spus, datelor digitale le sunt atribuite informații precum material, valoare, timp, temporalitate, istoricitate. Patrimoniul născut digital presupune conservarea lucrurilor existente deja în acest mediu, pe când cel obținut în urma procedurilor de digitizare a surselor analoge, date surogate deci, reprezintă date istorice ale surselor de proveniență. Cu alte cuvinte, componenta născută digital are o identitate propriu-zis digitală, pe când cea de element digitizat este o formă de informație transferată în alt mediu.

Un al doilea mod de standardizare plasează patrimoniul cultural digital ca fiind unul între eteric, ca produs al minții umane (informație, cod digital), și material, dependent de resursele hardware pentru a-și întreține existența. Al treilea mod de standardizare aduce în discuție statutul periclitat al acestui tip de patrimoniu, amândouă formele lui (născut digital sau obținut în urma digitizării) fiind expuse riscului obsolescenței și dispariției. Sunt luate în calcul surse de risc precum trecerea timpului, fragilitatea materialelor și a rețelelor digitale, incertitudinea schimbărilor tehnologice, învechirea rapidă a echipamentelor tehnice, toate dependente tehnic de platformele pe care aceste materiale au fost create. Sunt necesare operațiuni masive de conservare digitală (practică asumată de biblioteci și arhive), punându-se tot mai mult accent pe conținutul cultural al datelor și pe cât de semnificative sunt acestea, eliminându-se datele redundante. Se impune astfel un al patrulea mod de standardizare, unde rolul cel mai important revine instituțiilor considerate a fi păstrătoare de patrimoniu (biblioteci, arhive, muzee n.n.); și în cazul patrimoniului cultural digital se impun, astfel, drept practici eficiente, colectarea, documentarea și conservarea elementelor de patrimoniu. În acest fel, UNESCO caută să unifice și să centralizeze datele (definite drept cunoaștere) aflate în pericol, considerând acest patrimoniu digital un bun public în beneficiul umanității. Apoi, se consideră că datele digitale sunt acumulate într-un număr infinit de variații și formate. Cel de-al cincilea mod de standardizare are drept scop delimitarea clară între tipurile de categorii ale patrimoniului cultural digital, în funcție de valoarea formelor pe care le comportă. Aceste variații sunt standardizate de selecția și sistematizarea datelor digitale în funcție de calitățile specifice pe care le dețin, de formatele media și de funcțiile pe care le au în societate, toate trecând prin aplicarea procedurilor de stabilire a autenticității lor. Din nou, se pune în discuție materialitatea programelor informatice și calitatea variată a materialelor analoge.

Al șaselea mod de standardizare are drept condiții de generare multiplele discuții legate de cele două componente ale patrimoniului cultural digital: cea născută digital și cea obținută prin digitizare. Dacă patrimoniul *born digital* include texte în format digital, înregistrări ale activităților personale și organizaționale, diferite tranzacții, corespondență, seturi de date rezultate în urma activităților științifice, geospațiale, spațiale, sociologice, demografice, educaționale, din domeniul medical ș.a., opere de artă și fotografii documentare create digital, imagini statice sau în mișcare, înregistrări

audio, grafice, site-uri web, postări pe blog/vlog, pagini social-media etc., cel obținut prin digitizare reprezintă imagini capturate din surse analoge deja existente în scopul punerii la dispoziția cercetătorilor: imagini, obiecte tridimensionale scanate, reprezentări video ale elementelor de patrimoniu imaterial etc. Acest al șaselea mod de standardizare prezintă patrimoniul cultural digital drept o formă de informație culturală, de cunoaștere și expresie umană, dar și ca text istoric. Patrimoniul cultural digital este operațional sub forma unor date abstracte, dar acestea acționează concret sub raportul utilității și semnificației sociale.

Al șaptelea mod de standardizare organizează patrimoniul digital având drept criteriu semnificația culturală a moștenirii lăsate pentru viitor. Semnificația culturală a patrimoniului este transformată într-un instrument birocratic utilizat pentru a diferenția între stocurile diferite de date și a determina ce anume constituie patrimoniu valorizabile pentru viitor. În sfârșit, un al optulea standard are drept criteriu posibilitățile de distribuire ale patrimoniului: din acest punct de vedere, importante sunt nu doar principiile de universalizare ale elementelor de patrimoniu, dar și modalitățile de partajare a lor, de distribuire la o scară similară sau augmentată[14].

În cele din urmă, trebuie să conștientizăm faptul că, atât la nivel personal, cât și la cel instituțional, comportamentul digital este unul care lasă urme și construiește memorie. Dacă la nivel personal suntem creatorii propriilor arhive, la cel instituțional s-au dezvoltat (și încă se dezvoltă) depozite digitale de dimensiuni mai mari sau mai mici, tematice sau nu, comerciale sau deschise publicului larg. Toate acestea fac parte din patrimoniul digital, în toate formele lui de manifestare culturală. Cert este că analiza acestor elemente oferă o imagine asupra trecutului și prezentului uman, precum și o perspectivă asupra viitorului. Și nu doar a celui uman. Tot mai des întâlnim, atunci când vorbim despre patrimoniul digital, expresia "o lume nu doar umană"; pare tot mai credibilă.

Note:

1. Fiona R. Cameron, The future of digital data, heritage and curation in a more-than-human world (London: Routlege, 2021), 70-71.
2. Enock Esoro Omayio, Indu Sreedevi, and Jeebananda Panda, "Introduction to heritages and heritage management: a previeview", în Digital techniques for heritage presentation and preservation, ed. Jayanta Mukhopandhyay, Indu Sreedevi, Bhabatosh Chandat, Santanu Chaudhury, and Vinay P. Namboodiriv (Switzerland: Springer, 2021), 3.
3. Omayio, "Introduction", 3.
4. Pot fi folosiți și termenii de material și imaterial.
5. Omayio, "Introduction", 4.
6. Omayio, "Introduction", 5.
7. World Heritage List, articol disponibil la adresa web https://whc.unesco.org/en/list/, accesat în octombrie 2022. În luna august a acestui an, lista era identică cu cea din 2020.
8. Cameron, "The future", 28.
9. Ibidem.
10. "Introduction: a critique of digital practices and research infrastructures", în Cultural Heritage Infrastructures in Digital Humanities, ed. Agiatis Benardou, Erik Champion, Costis Dallas, and Lorna M. Hughes (London: Routlege, 2018), 1.
11. Seamus Ross, "Digital humanities research needs from cultural heritage looking forward to 2025?", în Cultural Heritage Infrastructures in Digital Humanities, ed. Agiatis Benardou, Erik Champion, Costis Dallas, and Lorna M. Hughes (London: Routlege, 2018), 153-154.
12. Cameron, "The future", 29.
13. Detalii referitoare la pașii făcuți pentru obținerea acestei a treia categorii de patrimoniu în Cameron, "The future", 29-32.
14. Informațiile referitoare la cele opt moduri de standardizare au fost prezentate într-o excelentă sinteză de către Cameron, "The future", 33-40.

Bibliography:

Benardou, Agiatis, Erik Champion, Costis Dallas, and Lorna M. Hughes, eds. Cultural Heritage Infrastructures in Digital Humanities. London: Routledge, 2018.

Cameron, Fiona R. The Future of Digital Data, Heritage and Curation in a More-than-human World. London: Routledge, 2021.

Cameron, Fiona, Sarah Kenderdine. Theorizing Digital Cultural Heritage. A Critical Discourse. London, Cambridge: MIT Press, 2007.

Kremers, Horst, ed. Digital Cultural Heritage. Switzerland: Springer, 2020.

Lewi, Hannah, Wally Smith, Dirk vom Lehn, Steven Cooke, eds. The Routledge International Handbook of New Practices in Galleries, Libraries, Archives, Museums and Heritage Sites. London, New York: Routledge, 2020.

Mukhopandhyay, Jayanta et al., eds. Digital Techniques for Heritage Presentation and Preservation. Switzerland: Springer, 2021.